

ЛЕКЦІЯ 7

ТОВАРОЗНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИРОБІВ З КАМЕНЮ ТА ШКІРИ

7.1. Матеріали для виготовлення художніх виробів з каменю.

7.2. Техніки виготовлення художніх виробів з каменю.

7.3. Типологія виробів з каменю.

7.4. Товарознавча характеристика виробів зі шкіри.

Ключові слова: мінерали, гірські породи, граніт, корунд, ювелірні вироби, дрібна пластика, твердість, блиск, текстура, шкіра, шевро, нубук, шеврет, інкрустація

7.1. Матеріали для виготовлення художніх виробів з каменю.

Художні вироби з каменю (збірна назва більшості мінералів і гірських порід) тепер рідко зустрічаються у побуті (якщо не рахувати ювелірні прикраси з дорогоцінним камінням). А ще сто й більше років тому із м'яких і середньої твердості порід каменю виготовляли розкішні декоративні вази для оздоблення архітектури та десятки дрібних ужиткових предметів – туалетні флакони, коробочки, чашечки і вазочки, табакерки й попільнички, рамочки для мініатюр і фотографій, дрібну пластику тощо. Сьогодні їх майже повністю витіснили зручна художня кераміка, ефектні вироби із скла, стримані й коректні предмети з металу.

Камінь як матеріал для художніх виробів можна, звичайно, замінити керамікою і склом. Камінь наділений такими художніми якостями текстури і кольору, що наймайстерніша імітація не в силі відтворити його природної чарівності.

З найдавніших епох камінь був легкодоступним і улюбленим матеріалом. Він міцний, стійкий до природних факторів, порівняно легко піддається обробці (сколюванню, обтесуванню, різанню, різьбленню, гравіюванню тощо). До художніх якостей каменю відносимо колір, текстуру, фактуру, полиск, прозорість.

Колір гірських порід і мінералів може бути від білосніжного до насиченого чорного і в широкому хроматичному спектрі з численними відтінками, нюансами, іризацією. Градація настільки багатобарвна, що інколи важко передається словами, а тому інтенсивність і характер забарвлення, переливи й візерунки текстури кристалів і напливів можна порівняти хіба що з колористикою квітів.

Гірські породи та мінерали поділяються на звичайне виробне каміння (граніт, габро, базальт, туф, вапняк, пісковик, шифер, алебастр, мрамур, малахіт та ін.) і коштовне (алмаз, корунд, берил, рубін, аметист, олександрит, топаз, турмалін тощо).

Граніти – кристалічна або щільна гірська порода. Структуру й фактуру мають кристалічно-зернисту, рівномірно-зернисту і порфіроподібну. Кольори гранітів білий, рожевий, червонуватий і сірий. Вони належать до матеріалів середньої твердості й використовуються для оздоблення архітектури, виготовлення монументальних творів скульптури і декоративної пластики.

Габро – магматична гірська порода з повнокристалічною крупнозернистою структурою. Колір темний до чорного. Різновидність, утворену з великих кристалів лабрадору, називають лабрадоритом. Відзначається чорним кольором з іризацією синього й зеленого. Застосовується для облицювання споруд, виготовлення меморіальної пластики, іноді побутових речей.

Туф – осадова гірська порода світлого забарвлення. Утворюється внаслідок ущільнення пухкого осаду вулканічного попелу, інколи має ледь пористу будову. Поклади рожевого туфу відомі на Закарпатті. Завдяки хорошим художнім і технологічним якостям туф придатний для виготовлення декоративно-ужиткових виробів: ваз, свічників, підставок, рамок тощо.

Вапняки – осадові породи білого кольору з жовтуватим відтінком. М'які, податливі для обробки. Дрібнозернисті, так звані оолітові вапняки придатні для виготовлення виробів монументальної та меморіальної пластики, елементів архітектурного оздоблення, рідше побутових речей.

Шифер – різновид сланцю, складається з нашарованих пластинок, які розколюються на тонкі частинки-плиточки. З давніх давен на Україні використовують поклади рожевого шиферу для виготовлення рельєфних плиток, дрібної пластики, побутових предметів, прикрашених різьбленим орнаментом.

Алебастр – сульфатний мінерал осадового походження, різновид гіпсу. Структура щільна, дрібнозерниста. Колір світлий: білий, жовтий, рожевий, сірий, голубий, інколи з темними прожилками. М'який матеріал, легко піддається ручній та механічній обробці (точінню на токарному верстаті). Виготовляють переважно декоративні вази, дрібну пластику.

Алмаз – унікальний за твердістю мінерал, кристалічної будови, з яскравим, специфічним полиском. Переважно безбарвний, прозорий, однак трапляється жовтого, зеленого, голубого, синього, сірого і навіть чорного кольорів. В ювелірній справі відповідно оброблений чистий алмаз називають

діамантом. За красою відбивання світла він не має собі рівних, вважається першим серед коштовного каміння.

Корунд – твердий кристалічний мінерал класу оксидів та гідроксидів, переважно синюватого або жовто-сірого кольорів. Прозорі різновиди корунду забарвлені у чисті, ясні кольори. Дорогоцінні каміння: рубін – червоний або рожевий, сапфір – синій, топаз – жовтий, аметист – фіолетовий, смарагд – зелений, їхні кристали мають шестигранну, пірамідальну, стовпчасту або бочкоподібну форму і скляний полиск.

Опал – мінерал середньої твердості класу оксидів і гідроксидів. Структура некристалічна. Знаходиться у вигляді натічних форм. Опал буває білого, воскового, жовтого, голубуватого, червонуватого, чорного кольорів або цілком безбарвний. Опал з достатньою прозорістю та чистотою кольору є коштовним і якісним матеріалом в ювелірній практиці.

Топаз – кристалічний мінерал високої твердості класу силікатів. Має різне забарвлення: кілька відтінків жовтого, зелений, голубий, фіолетовий, рожевий, рідше червоний та безбарвний. З давніх часів топаз високо цінували за красу, приписували йому цілющі властивості та використовували для виготовлення ювелірних виробів.

Берил – коштовний кристалічний мінерал середньої або великої твердості класу силікатів. Полиск скляний, кристали нагадують призми у поєднанні з пірамідами та пінакоїдами (дві рівні і паралельні грані). Високоякісний берил залежно від забарвлення має такі відтінки: від жовто-зеленого до голубувато-зеленого – власне берил; від яскраво-зеленого до трав'янисто-зеленого – смарагд; від синюватого-голубого до синього – аквамарин; золотисте-рожевий – вороб'євіт.

7.2. Техніки виготовлення художніх виробів з каменю.

Художня обробка каменю своїми техніками й прийомами виготовлення виробів багато в чому подібна до художнього деревообробництва. Спільними є техніки видобування, відколювання (вирізування), різьблення, виточування, шліфування тощо.

Відколювання (висікання) – найдавніша техніка обробки каменю, полягає у відламуванні шматків від заготовки шляхом ударяння гострим інструментом (молотком, закольником, шпунтом, скарпелем тощо) з метою надання їй необхідної форми. Інколи застосовується при первинній, чорновій обробці заготовки для подальшого різьблення або точіння виробів.

Видовбування – техніка вибирання внутрішніх об'ємів, місткостей, необхідна при ручному виготовленні кам'яного посуду. Поєднується з відколюванням та ін.

Різьблення – одна з найдавніших технік художньої обробки каменю, дерева, кістки, полягає у різанні гострими інструментами площини або об'єму виробу. Поділяється на такі різновиди: кругле, рельєфне, пласке (контурне та виімчасте). Кожен з різновидів різьблення має свої художні особливості та галузі застосування. В одних випадках за допомогою круглого і рельєфного різьблення відбувається моделювання художньої просторової форми виробів, в інших на виріб наносять відповідний декор. Отже, різьблення є найтрудомісткішою і водночас найефективнішою технікою художньої обробки каменю.

Виточування – техніка токарної обробки каменю на токарних верстатах. Здійснюється у три прийоми: груба обдирка, остаточне виточування форми і вибирання внутрішніх порожнин. Застосовується переважно для виготовлення кам'яного посуду, ваз, свічників тощо.

Фрезерування – техніка для виготовлення пласких виробів, поверхня яких обмежується кількома рівними площинами. Здійснюється за допомогою плоскофрезерних або плоскошліфувальних верстатів.

Шліфування, полірування – техніки фактурної обробки кам'яних виробів з метою позбавлення поверхні шорсткості та дрібних нерівностей. Полірування поверхні надає виробам дзеркального полиску. Техніки фактурної обробки виконують на шліфувальному крузі із бязевої тканини.

Обробку коштовного каміння, так само як і виготовлення з нього ювелірних прикрас, сьогодні виконують на ювелірно-гранувальних підприємствах.

Огранювання – техніка нанесення граней на ювелірний камінь з метою надання йому відповідної художньої форми, виявлення його природних якостей: оптичних, колористичних тощо. Виконується з такою послідовністю операцій: обколювання, грубе шліфування й полірування.

Найдавніша і найпростіша форма огранювання – кабошон – опуклий коштовний камінь, відполірований з одного чи двох боків, але без граней. Відомі такі різновиди кабошона: простий (сегмент кулі або овоїду), подвійний (сочевицеподібної форми), високий, порожнистий або опукло-ввігнутий. Для прозорого каміння застосовують огранювання «троянда», а для напівпрозорого – таблицеподібне. Найскладніші форми огранювання виконують при виготовленні діамантів.

Таким чином, у художній обробці каменю розрізняють три основні типологічні підвиди: різьблення, точення (з фрезеруванням) і ювелірне огранювання.

7.3. Типологія виробів з каменю.

Художні вироби з каменю утворюють шість груп:

- архітектурне оздоблення;
- садово-паркова пластика;
- меморіальна пластика;
- обладнання інтер'єру;
- дрібна пластика;
- ювелірні прикраси.

Три перші групи належать до декоративно-монументального мистецтва, на Україні набули значного розвитку у XVI–XIX ст.

Обладнання інтер'єру – вид художніх виробів з каменю, що об'єднує типологічні групи й типи декоративних та побутових предметів, їх загалом небагато, бо камінь у побуті зазнав серйозної конкуренції із керамікою, склом, деревом.

Декоративні вази – найпоширеніша типологічна група точених з каменю предметів різноманітних розмірів і форм. Художня виразність залежить від декоративних якостей матеріалу, його фактури, кольору і текстури. Вази з каменю прикрашають різьбленням та гравіюванням.

Світильники – типологічна група виробів, що служать для освітлення приміщення, складається з таких типів: стародавні масляні лампи, каганці, точені свічники (аналогічні керамічним і дерев'яним), а також елементи арматури (підставки, плафони) для настільних електроламп і т. ін.

Рамочки – типологічна група декоративних виробів для обрамування дзеркалець, фотографій, живописних мініатюр. Виготовляють овальної, рідше круглої та прямокутної форми, прикрашаючи пласким або рельєфним різьбленням.

Плакетки – типологічна група пласких художніх виробів з каменю для оздоблення стін приміщення. Виконують технікою рельєфного різьблення, доповнюють металевими зажимами й кільцями.

Туалетні коробочки – типологічна група виробів, у яких зберігають пудру, крем тощо, бувають циліндричної, призматичної та паралелепіпедної форми, декоровані пласким різьбленням.

До предметів інтер'єру належать також письмове приладдя, предмети для куріння і т. ін.

Дрібна пластика – вид художніх виробів з каменю (декоративна скульптура малих форм), виконується технікою круглого різьблення. За тематикою переважають анімалістичні фігурки.

Ювелірні прикраси – важливий вид декоративних виробів з дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння, які доповнюють ансамбль жіночого костюма. Основні типологічні групи – це намиста і діадеми, виготовлені з відповідно обробленого і нанизаного на нитки коштовного каміння. Брошки, медальйони, кулони, каблучки, сережки, браслети виготовляють, комбінуючи метал і каміння.

7.4. Товарознавча характеристика виробів зі шкіри.

Художня обробка шкіри – вид декоративно-прикладного мистецтва, що специфічними прийомами формотворення й оздоблення утворює чимало естетично досконалих побутових речей: ємностей, взуття, одягу тощо.

У первісні епохи шкіру розглядали лише під кутом її практичної придатності. Згодом зрозуміли художню вартість шкіри, а шляхом експериментування виявили та вдосконалили техніки її обробки. Так, у середньовіччі шкіра стала матеріалом для художньої творчості, пов'язувалася з багатьма ремеслами: чинбарством (первісна обробка сировини), шевством, лимарством (виготовлення предметів упряжі), кушнірством (пошиття шкіряного одягу), палітурництвом (виготовлення шкіряних обкладинок) та ін.

Основним матеріалом є натуральна шкіра, а з ХХ ст.- штучна. Десятки різноманітних ґатунків шкіри вирізняються фізико-технологічними й естетичними якостями.

Натуральну шкіру отримують шляхом механічної й хімічної обробки шкір тварин. Вона стійка й міцна щодо стискування, розтягування, стирання, гнучка й еластична, має добре виражену фактуру, рівномірно фарбується, піддатлива до зшивання, вишивання, тиснення, інкрустації, аплікації, плетіння тощо. Натуральну шкіру класифікують за видами сировини, технологією дублення й опорядження.

Сириця – вичинена, але не дублена шкіра виробляється з шкір великої рогатої худоби (ВРХ) і свиней, міцна й пластична, її переважно використовують для лимарно-сідельних виробів.

Пергамент – вичинена, але недублена тонка шкіра, вироблена зі шкір ВРХ, буйволів та свиней з наступним сушінням. До поширення паперу пергамент використовувався для писання та виготовлення палітурок.

Шевро – тонка, м'яка, щільна шкіра, вичинена і дублена хромовими солями зі шкір молодих кіз або козенят. Має своєрідний, гарний візерунок

(мерею) у вигляді малесеньких комірочок. Один з найкращих матеріалів для виготовлення художніх виробів.

Шеврет – заміник шевро – виробляють зі шкір овець хромовим дубленням. З нього виготовляють художні вироби, галантерею тощо.

Сап'ян – тонка, м'яка шкіра найрізноманітніших кольорів – продукується із козячих (рідше овечих, телячих, лошаких) шкір шляхом дублення рослинними екстрактами. Використовується для святкового взуття, пасків, обтягування меблів, футлярів, палітурок.

Замша – м'яка, гнучка, бархатиста шкіра, має на лицевій поверхні густий, низенький, блискучий ворс, виготовляють жировим дубленням зі шкір сарн, лосів, диких кіз, овець або телят. Має чудовий зовнішній вигляд.

Велюр – тонка шкіра зі штучно нанесеним із внутрішнього боку ворсом (під замшу). З цією метою використовували дрібнозернисті абразивні матеріали. Виготовляють із пошкоджених (на лицевій стороні) шкір овець, телят, кіз тощо.

Юхт – м'яка, тонка шкіра, вироблена комбінованим дубленням зі шкір ВРХ, коней і свиней. Опоряджують з лицевої поверхні, інколи наносять тисненням штучну мерею на прасувально-мерейних машинах. Виготовляють верх окремих видів взуття, галантерейні та лимарні вироби.

Підкладкову шкіру виробляють з вибракованих дублених напівфабрикатів тонких шкір. Virізняється малою щільністю структури й абсорбційними властивостями.

Штучну шкіру одержують при хімічній та механічній переробці натуральної або синтетичної сировини. Інколи вона служить заміником натуральної шкіри у деталях художніх виробів (каркаси, прокладки, вставки тощо).

Техніка, форма і конструкція художніх виробів зі шкіри залежить від прийомів крою, шиття, частин та заклепування металевих деталей. Нині художники застосовують понад десять декоруючих технік, що дають широкий діапазон засобів (пластичних, ажурних, тональних, колористичних тощо).

Шиття – найважливіша техніка виготовлення художніх виробів зі шкіри. Шви виконуються кольоровими або однотонними з тлом нитками (накладні, «шиті в рубець» тощо) і вузькими стрічками шкіри.

Аплікація – давня, традиційна техніка прикрашування шкіряних виробів, полягає у накладанні на поверхню предметів вирізаних клаптиків шкіри (сап'яну), сукна, металевих платівок, барвистих вовняних шнурків, шкіряних ґудзиків, тороків, китиць. Особливою оригінальністю візерунків відзначаються гуцульські кептарі, оздоблені шкіряними витинанками.

Вишивання – найпоширеніша техніка оформлення шкіряних виробів кольоровими вовняними або шовковими нитками (стебнівка, гладь, хрестик тощо), відзначається мажорним колоритом рельєфно накладених орнаментів.

Набивання металу – традиційна техніка декорування і скріплення деталей шкіряних виробів заклепками (капельями), маленькими металевими гудзичками (бобриками), великими, плоскими металевими кружечками (бовтицями) тощо. Іноді з них формували своєрідні стрічкові, розетові або сітчасті композиції.

Тиснення – характерні сучасні техніки прикрашування шкіряних виробів. Розрізняють холодне тиснення прес-формою (кліше), контурне (від руки) та гаряче (розігрітою металевою формою). Таким чином утворюються тоновані візерунки.

Ажурне вирізування – техніка вибивання прорізних геометричних елементів орнаменту металевими пробійниками у вигляді кружечків, трикутників, «листочків», з подальшим підкладанням кольорової шкіри.

Плетіння – фактурно-декоративне прикрашування шкіряних виробів. Виконується з вузьких кольорових пасочків скісно-хрестиковим способом.

Різьблення – порівняно рідковживана, сучасна техніка декорування шкіряних виробів. Виконується прийомами контурного гравіювання.

Випалювання – сучасна техніка оздоблення виробів, виготовлених з грубої шкіри природного забарвлення. Аналогічна контурному випалюванню на дереві.

Інкрустація – декорування шкіряних виробів різноколірною шкірою, виконується на зразок інкрустації на дереві.

Розпис – сучасна техніка оздоблення шкіряних речей, виконується вручну олійними або нітроемалевими фарбами.

Типологія виробів зі шкіри ґрунтується на основних галузях їх застосування і включає шість основних груп (рис. 7.1):

- предмети інтер'єру;
- одяг;
- прикраси;
- дрібні особисті речі;
- знаряддя праці;
- палітурні предмети..

Предмети інтер'єру – вид шкіряних виробів для декорування стін та оббивки меблів. Кордибани – типологічна група шкіряних шпалер, оздоблених тисненням, розписом і позолотою, переважно рослинною

орнаментикою. Оббивочна шкіра – тип декоративної шкіри для оббивки диванів і крісел, прикрашена тисненням або розписом.

Настінні прикраси – типологічна група сучасних шкіряних плакеток, декорованих тисненням, інкрустацією, випалюванням, розписом і под.

Одяг– вид шкіряних виробів, прикрашених вишивкою, аплікацією, ажурним вирізуванням. Поділяється на типологічні групи: головні убори, верхній плечовий одяг і взуття. Доповнення до одягу – вид виробів зі шкіри, пишно декорованих тисненням, аплікацією, металом, плетенням тощо. Сюди входять такі типологічні групи виробів:паски, торбинки й прикраси.

Паски – шкіряні вироби для підперезування у поясі й закріплення поясного одягу. Паски різняться шириною й оздобленням. У Карпатах вузькі пояси називали букурійками, а широкі – чересами.

Череси виготовляли різної ширини: на одну пряжку – пасок, на дві – малий ремінь, на три – великий ремінь. До цієї типологічної групи входять також ремінці для годинників, зап'ястні ремінці тощо.

Торбинка – це шкіряні вироби з пасом для транспортування предметів. У Карпатах розрізняють чоловічі торбини – табівки (у XVIII ст. квадратні, у XIX ст. півкруглі), прикрашені набиваним металом.

сумка

гаманець-портмоне та гаманець-торбинка

скринька для прикрас

пояс

декоративні постолои

жіноча брошка

Рис. 7.1. Вироби зі шкіри

В них носили курильне приладдя. Торбинки менших розмірів називали ташками. Їх зовнішній бік суцільно вкривали бляхою із сітчастим орнаментом. Вони служили скоріше прикрасою. Маленьку торбинку, стягнуту у верхній частині й прикріплену до паска, називали калиткою, оздоблювали капелями й китицями. Сучасні чоловічі й жіночі торбинки за багатством форм утворюють окремі типологічні підгрупи (сумки, портфелі, дипломати, валізи тощо).

Прикраси– група сучасних виробів, які функціонують як доповнення до жіночого святкового одягу: кулони, брошки, паски, браслети, півобручі до волосся, декоративні квіти і т. ін.

Дрібні особисті речі– невелика група шкіряних виробів галантерейного характеру (капшуки, гаманці, портмоне, футляри для окулярів, ключів та ін.).

Знаряддя праці– вид виробів, представлений єдиною типологічною групою предметів упряжі. Лимарі колись виготовляли хомути, гужі, черезсідельники, шлеї, сідла, сіделка, віжки, посторонки, нашійники

(нашильники), нагрудники, дуги, батоги тощо. Майстри пишно прикрашали святкову упряж металевими кільцями, пряжками, «кониками», латунними бляшками, вовняними китицями, хомут розцяцьковували металевими ґудзиками тощо.

Палітурні предмети поділяють на дві типологічні групи: обкладинки й коробки. Обкладинки переплітають шкірою й оздоблюють тисненням, аплікацією, розписом (книги, альбоми, папки). Коробки різної величини й форми прикрашають тисненням, випалюванням, розписом (для зберігання документів, фотографій, дрібних реліквій тощо).

Показники естетичних властивостей шкіряних виробів:

- відповідність форми, конструкції, кольору, оздоблення, розміру, фурнітури моді;
- колірне поєднання деталей, підкладки, матеріалу верху;
- доцільність розміщення додаткових деталей;
- ретельність обробки деталей;
- чистота виконання швів;
- чіткість маркування;
- симетричність малюнка, деталей.

Показники функціональних властивостей шкіряних виробів:

- міцність кріплення деталей та фурнітури;
- маса та розмір;
- практична корисність виробу;
- відповідність форми конструкції сумки;
- універсальність у створенні ансамблю;
- наявність додаткових деталей.

Показники ергономічних властивостей:

- зручність форми і довжина ручок;
- можливість утримання виробу в чистоті;
- вид застібок і блискавок;
- гігієнічність матеріалу;
- вага та розміри;
- відповідність розмірним характеристикам споживача.

Надійність виробів зі шкіри визначається міцністю кріплень деталей, міцністю швів, стійкістю до сухого та мокрого стирання.

Вироби зі шкіри повинні виготовлятися відповідно до вимог технічних описів і відповідати зразку-еталону.

Технічні описи повинні містити:

- найменування виробу;

- опис конструкції, методу виготовлення, внутрішнього я зовнішнього оформлення виробу;
- опис використаних матеріалів і фурнітуру із зазначенням нормативного документа;
- розміри виробу (при необхідності - правила їх виміру);
- масу виробу;
- фото або ескіз виробу;
- вимоги до упаковки.

Загальними вимогами для усіх художніх виробів зі шкіри є: легкість, правильна форма, гарний зовнішній вигляд, еластичність, міцність кріплень та швів.

Шкіра повинна бути еластичною, рівномірно пофарбованою, без складок та зморшок, з чітким тисненням. Шви – рівними, добре натягнутими, без пропусків, петлистості, обривів нитки. Штучні і синтетичні матеріали, текстильні матеріали, вироблені з хімічних волокон, які використовуються для виготовлення дитячих сумок і валіз, повинні бути дозволені для застосування державними органами охорони здоров'я.

При виготовленні дитячих сумок і валіз, повинні використовуватися деталі з матеріалів контрастних кольорів, оздоблювальні деталі та фурнітура зі світловідбиваючими елементами на передніх бокових поверхнях і верхньому клапані виробу.

Міцність кріплення несучих швів корпусу виробів, кріплення ручок та плечових ременів при статичному навантаженні повинна відповідати встановленим вимогам.

Забарвлення при художньому оформленні виробів та фарбування обрізних країв повинні бути стійкі до сухого і мокрого тертя.

Відкриті обрізні краї зовнішніх деталей виробів не повинні обсіпатися.

Зрізи відкритих швів всередині виробів повинні бути закриті окантовкою або оброблені зварюванням струмами високої частоти або спеціальним рядком. Допускається не закривати і не обробляти зрізи відкритих швів всередині виробів з натуральної шкіри, штучної шкіри з основою, яка не осипається, тканини з просоченням або плівковим покриттям. Отвори в сумках, що закриваються, повинні бути оброблені зварюванням або укріплені люверсами.